

Модуль 4
**«УЗГОДЖЕНІСТЬ МІЖ ЕКОНОМІЧНИМИ, СОЦІАЛЬНИМИ
ТА ЕКОЛОГІЧНИМИ ВИМІРАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА
УПРАВЛІННЯ НИМИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ»**

Роздатковий матеріал до теми 3
«Ключові економічні тренди сталого розвитку в ЄС»

*Підготовлено в рамках реалізації Проєкту Європейського Союзу програми Еразмус+
«Модуль Жана Моне»:
«Міждисциплінарний підхід до дослідження управління відходами: впровадження практики
ЄС» - 621029-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE*

Module 4
**“COHERENCE BETWEEN ECONOMIC, SOCIAL AND
ENVIRONMENTAL DIMENSIONS OF THE SUSTAINABLE
DEVELOPMENT POLICIES AND THEIR GOVERNANCE IN THE
EUROPEAN UNION”**

Handouts for topic 3
«Key economic trends of sustainable development in the EU»

*Prepared within the implementation of
EU Erasmus+ Programme “Jean Monnet Module”:
«An interdisciplinary approach to waste management study: implementing the EU
practices» (621029-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE)*

Ключові економічні тренди сталого розвитку в ЄС

Одним із регіонів, де концепція сталого розвитку знаходить найбільшу підтримку і розуміння, є, ймовірно, країни Європейського Союзу. Як неодноразово наголошувалося лідерами ЄС, стратегія сталого розвитку в певному розумінні лягла в саму основу створення ЄС і охоплює та об'єднує усі сфери його діяльності. Починаючи зі створення Європейського Співтовариства Вугілля і Сталі (1952 р.) та його подальшого розширення до Європейського Економічного Співтовариства (1958 р.), тісна економічна співпраця між провідними країнами Західної Європи привела не тільки до швидкого економічного зростання цих країн, але й до взаємоузгоджених політик щодо захисту довкілля, розвитку територій та соціального захисту громадян Союзу. Так, базові договори ЄС (Маастрихтський договір та Лісабонський договір про реформу Європейського Союзу) ґрунтуються на стратегії сталого розвитку як інструменті практичної політики ЄС.

Важливо, що узгодження економічних питань між країнами ЄС та запобігання «нечесної конкуренції» приводить до того, що високий рівень екологічних стандартів у будь-якій одній країні ЄС автоматично «підтягує» за собою інші країни ЄС. Яскравим прикладом відданості ЄС стратегії сталого розвитку є його Екологічні Програми Дій — стратегічні документи, що визначають екологічну політику Союзу на кожні наступні 7 років. Наприклад, 7-а Екологічна Програма Дій (на 2013–2020 рр.) дослівно визначає, що «у 2050 р. ми 108 [громадяни ЄС] будемо жити у злагоді з природними можливостями планети. Наше процвітання і здорове довкілля буде спиратися на інноваційну «циклічну» економіку, де немає місця відходам, і де природні ресурси використовуються за принципами сталого розвитку, біорізноманіття захищене, цінується і відновлюється шляхами, що підсилюють стійкість нашого суспільства».

Ключовим питанням економічної складової концепції сталого розвитку є циркулярна економіка або економіка замкнених циклів – управління ресурсами, що стрімко набуває глобальної популярності та визнається в науковій літературі як один з ключових рушіїв для досягнення цілей Паризької угоди. Від першої згадки про «циркулярність» економіки минуло 30 років, втім тільки після офіційного впровадження у ЄС її популярність стрімко зросла, а світові лідери поступово усвідомлюють її значущість для досягнення сталого розвитку.

11 березня 2020 року Європейська Комісія ухвалила План дій щодо «циркулярної» економіки (Circular Economy Action Plan). Він є важливою складовою порядку денного стратегії Європейського «зеленого» курсу (European Green Deal). Метою даного Плану є скорочення споживання в ЄС та подвоєння повторного використання ресурсів у найближчі десятиліття, одночасно сприяючи економічному зростанню. Реалізація заходів Плану може збільшити ВВП ЄС на додаткові 0,5% до 2030 року та створити близько 700 тис нових робочих місць.

План дій описує ініціативи для всього життєвого циклу продукції – від проектування та виготовлення до споживання, ремонту, повторного

використання, переробки та повернення ресурсів в економіку. В даний час життєвий цикл багатьох продуктів широкого вжитку занадто короткий, їх не можна повторно використовувати, відремонтувати чи переробити, або ж вони підлягають використанню лише одноразово. Лінійна структура виробництва та споживання («take-make-use-dispose») не дає виробникам стимулу виготовляти більш стійкі продукти. Ініціатива нової політики щодо сталості продукції має на меті змінити цю ситуацію за допомогою дій, спрямованих на «озеленення» не тільки економіки, а й продуктів, що використовуються у повсякденному житті.

План з досягнення циркулярної економіки (СЕАР) є одним з ключових складових Європейської зеленої угоди, яка дозволить ЄС досягнути стану справедливої, кліматично-нейтральної, ресурсо-ефективної та конкурентної економіки. СЕАР спрямований на прискорення трансформаційних змін, необхідних для Європейської зеленої угоди, спираючись на принципи циркулярної економіки, що активно впроваджуються з 2015 року. СЕАР має забезпечити упорядкування та пристосування нормативно-правової бази ЄС відповідно до принципів циркулярної економіки. План надає набір взаємопов'язаних ініціатив для створення міцної та узгодженої стратегії і включає:

1. Перетворення продуктів на більш стійкі (у рамках цієї ініціативи та, де це доречно, за допомогою окремих інструментів, Єврокомісія розгляне встановлення принципів сталості. Нові правила, зокрема, стосуватимуться необхідності покращити довговічність, повторне використання, оновлення та ремонтпридатність, вирішення проблеми наявності небезпечних хімічних речовин у продуктах та збільшення вмісту переробленої продукції. Також Єврокомісія має на меті обмежити одноразове використання та протидіяти передчасному застаріванню продукції, що виготовляється. Введення заборони на утилізацію непроданих товарів тривалого користування також буде частиною заходів.

Для того, щоб випуск продукції пристосовувався до кліматично нейтральної, ресурсоефективної та кругової економіки, скоротив обсяг відходів та забезпечив високу продуктивність учасників сталого розвитку, Єврокомісія запропонує законодавчу ініціативу щодо сталої продуктової політики. Основою цієї ініціативи буде розширення Директиви 2009/125/ЄС, яка встановлює рамки для визначення вимог із екодизайну, що застосовується до енергоспоживчих продуктів. Сферу застосування Директиви розширять на якомога більше типів продукції.

У межах цієї ініціативи Єврокомісія визначає пріоритетні ланцюги доданої вартості та товари, такі як електроніка, ІКТ, текстиль, меблі та «проміжні товари із високим впливом», зокрема сталь, цемент та хімікати. Список є відкритим і може бути доповнений із часом. Аби вимоги до продукції відповідали згаданим вище принципам сталості, Єврокомісія пропонує:

– прийняти та впровадити новий робочий план з питань екодизайну та енергетичного маркування (Ecodesign and Energy Labelling Working Plan) на 2020-2024 роки;

– переглянути Директиву 2009/125/ЄС та вимоги до груп продукції на основі критеріїв та правил, встановлених згідно з Регламентом (ЄС) № 66/2010 (EU Ecolabel Regulation), підходів щодо екологічного «сліду» та «зелених» державних закупівель;

– створити подальші критерії стійкості не лише продуктів, а й послуг, включаючи соціальні;

– створити Європейський простір даних для «розумних» додатків (European Dataspace for Smart Circular Applications);

– удосконалити реалізацію вимог щодо сталого розвитку спільно з національними урядами.

2. Трансформація послуг, бізнес-моделей та моделей споживання для скорочення утворення відходів. Ця стратегія буде поступово впроваджуватися, а ключові ланцюги створення вартості продуктів будуть розглядатися як пріоритет. Також будуть вжиті заходи для скорочення відходів та забезпечення утворення добре функціонуючого внутрішнього ринку високоякісної вторинної сировини. Особливу увагу буде приділено спроможності країн ЄС брати відповідальність за утворення та утилізацію своїх відходів.

3. Посилення можливостей споживачів та публічних закупівель (Єврокомісія працюватиме над посиленням ремонтпридатності продукції. Мета даної ініціативи полягає у внесенні «права на ремонт» (right to repair) у політику ЄС щодо споживачів та реалізації товарів до 2021 року.

План також передбачає заходи щодо надання споживачам більш достовірної інформації про продукцію в місці продажу, в тому числі про термін використання товарів та інші показники. Єврокомісія запропонує компаніям обґрунтовувати екологічність своєї продукції, використовуючи методи оцінки екологічного «сліду». Будуть запропоновані більш жорсткі правила для боротьби з грінвошингом та передчасним застаріванням продукції. Таким чином, споживачі матимуть доступ до достовірної інформації щодо ремонтпридатності та довговічності продукції, що допоможе направити вектор вибору покупця на більш екологічні товари. Ініціативи та законодавство ЄС вже, певною мірою, мають вплив на аспекти стійкості продуктів та можливостей споживачів. Зокрема, Директива 2009/125/ЄС щодо екодизайну успішно регулює вимоги до енергоефективності та деякі питання обігу товарів.

У той же час, такі інструменти як Регламент (ЄС) № 66/2010 та критерії «зелених» державних закупівель є ширшими за обсягом, але мають менший вплив через добровільний характер використання даних інструментів. І хоча «зелені» закупівлі є добровільним інструментом, Єврокомісією він визнається як потужний стимул для екологічних інновацій. Серед іншого, Брюссель запропонує 9 мінімальні обов'язкові критерії та цілі «зелених» закупівель у галузевому законодавстві та на етапі обов'язкової звітності органів влади. Ці заходи будуть спрямовані на запобігання невинуватому адміністративному тягарю для закупівельників. Крім того, Єврокомісія продовжить підтримку через навчання та розповсюдження передової практики, а також заохочення закупівельників у державному секторі до участі в ініціативі Public Buyers for Climate and Environment.

4. Підвищення повторного використання ресурсів у промисловості (перехід до «циркулярності» відіграє важливу роль у трансформації галузей промисловості. Даний перехід може створити значну економію ресурсів у межах виробничих процесів, створити додану вартість та розширити економічні можливості промислових підприємств. В поєднанні з цілями, визначеними у промисловій стратегії (Industrial Strategy), Єврокомісія планує забезпечити більшу «циркулярність» у промисловості шляхом:

- оцінки варіантів у контексті перегляду Директиви 2010/75/ЄС про промислові викиди (Industrial Emissions Directive);
- сприяння міжгалузевій співпраці через розробку самими промисловцями системи звітності та сертифікації;
- впровадження Плану дій з питань біоекономіки (Bioeconomy Action Plan);
- сприяння використанню цифрових технологій для відстеження, планування та фіксації руху ресурсів;
- сприяння використанню «зелених» технологій через реєстрацію Схеми верифікації екологічних технологій ЄС (EU Environmental Technology Verification scheme) як сертифікаційного знака ЄС.

Більшість екологічних проблем мають транскордонний характер та вирізняються глобальним впливом, тому піддаються ефективному вирішенню лише за допомогою міжнародної співпраці. З цієї причини Лісабонський договір встановлює, що однією з ключових цілей політики ЄС щодо навколишнього середовища є сприяння заходам на міжнародному рівні для вирішення регіональних чи світових екологічних проблем, зокрема боротьби зі змінами клімату. ЄС бере активну участь у розробці, ратифікації та реалізації багатосторонніх екологічних угод.

У цьому аспекті План дій вимагає систематичної роботи із переходу до глобальної кругової економіки, включаючи багатосторонній діалог. Розширена мережа зовнішніх зв'язків ЄС та його глобальна сила надають великі перспективи для просування ключових політик та підходів у напрямку «циркулярної» економіки на міжнародному рівні. Відповідно до робочого документу Єврокомісії (Commission Staff Working Document), до інструментів міжнародного виміру належать наступні:

- політичний діалог, торгівля, технічна, фінансова допомога та інвестиції для сприяння «циркулярній» економіці у країнах-партнерах (як частина більш широких зусиль щодо сприяння кліматичній нейтральності та сталому розвитку);
- узгодження, де це доцільно, норм та стандартів щодо «циркулярної» економіки ЄС, відповідних політик (включаючи екодизайн);
- нові бізнес-моделі, ефективне використання ресурсів та чистих технологій;
- безпечне управління хімічними речовинами;
- масштабні заходи щодо запобігання та поводження з відходами (включаючи плани запобігання та управління відходами, узгоджені з ієрархією відходів та цілями кругової економіки);

- розширені схеми відповідальності виробників та схеми повернення застави для пластикової тари та упаковки;
- довготривале використання продуктів та інформування споживачів;
- підвищення кваліфікації та перекваліфікація.

Відповідно, головними цілями СЕАР є:

- досягнення ЄС кліматичної нейтральності до 2050 року;
- роз'єднання процесів економічного зростання та використання ресурсів;
- встановлення глобальних стандартів у сталості продуктів;
- сприяння створенню робочих місць як в Європі так і за її межами.

Які ключові напрями СЕАР?

- зробити сталі продукти нормою в ЄС;
- розширити права та можливості споживачів, щодо використання та отримання інформації про сталі продукти;
- зосередити увагу на терміні служби продуктів через галузеву призму;
- забезпечення меншої кількості відходів.

Ключові ініціативи СЕАР на міжнародному рівні

- розробка та підписання глобального договору щодо поводження з пластиком. Ціллю договору є розробка міжнародного інструментарію для сталого виробництва та споживання пластику, що візьме за основу європейську модель поводження з пластиком на суші та у межах водних басейнів, включаючи мікропластик та врахування всього життєвого циклу поводження з пластиком;
 - створення глобального альянсу з циркулярної економіки та ефективного використання ресурсів. Альянс має допомогти систематизувати політики та нормативно-правові системи переходу до циркулярної економіки;
 - введення поняття «безпечний операційний простір» (safe operating space) для використання природних ресурсів. таких як вода, біомаса, метали та мінерали, використання яких не має перевищувати встановлені місцеві, регіональні чи глобальні граничні рівні;
 - на основі концепції «безпечного операційного простору» ініціювання міжнародного діалогу щодо підготовки договору з управління природними ресурсами.

Цей договір має встановити міжнародні правила попередження утворення відходів та управління ними, розширеної відповідальності виробника, дизайну продуктів та інформування споживача. Що, у свою чергу, буде сприяти розробці національних планів з досягнення циркулярної економіки.

Основні напрями та галузі дії СЕАР

- сприяння встановленню більш довгого терміну служби товарів;
- збільшення рівнів повторного використання та переробки;
- сприяння застосуванню екомаркування та полегшенню пошуку джерел походження сировини;

- покращення збору даних та їх гармонізації;
- заохочення використання біоматеріалів.

Досвід країн Європи в переході до циркулярної економіки

Розглядаючи тенденції розвитку циркулярної економіки, слід зазначити, що в навіть у Європейському Союзі, незважаючи на спільність рамок підходів (circular economy package), кожна країна має національні особливості реалізації даної концепції.

Зокрема, Німеччина, маючи потужну індустріальну економіку, сформувала основу циркулярної економіки через матеріальні потоки і доступність матеріалів, а Нідерланди – на інноваціях в матеріалах і бізнес-моделях. Фінляндія є першою країною в світі, яка розробила національну дорожню карту для переходу до циркулярної економіки. Шотландія стала першою країною, що вступила в клуб Circular Economy 100 (CE100), створений з ініціативи Фонду Еллен МакАртур, з метою стимулювання співробітництва та інновацій для розвитку циркулярної економіки.

Великі країни ЄС, такі як Німеччина, Великобританія і Франція, як правило, мають більш високі показники кількості інвестицій, патентів і робочих місць в циркулярних секторах економіки, що дозволяє їм займати лідируючі позиції при оцінках розвитку циркулярної економіки.

У рейтингу циркулярної економіки-2018 Німеччина посідає перше місце за кількістю патентів, пов'язаних з циркулярною економікою, більш як удвічі випереджаючи за цим показником Францію, яка знаходиться на другому місці (1260 патентів проти 542). Великобританія і Німеччина є лідерами по «циркулярним» інвестиціям, істотно випереджаючи інші країни Союзу. Основними джерелами підтримки і фінансування циркулярних бізнес-проектів часто-густо є самі компанії, банки, фонди та інвестори, венчурний і приватний акціонерний капітал, а також краудфандінг (crowd funding).

Серед програм фінансування інноваційних проектів у Європі є чимало циркулярних проектів, які забезпечують їм великі обсяги фінансування. До прикладу, одним з найбільших інвесторів у проекти циркулярної економіки є Європейський інвестиційний банк (ЄІБ). ЄІБ надає консультаційну допомогу, оцінюючи можливості фінансування конкретного циркулярного проекту банком і підбору найкращих умов кредитування. Проекти, які занадто малі для обробки як самостійні інвестиційні позики, можуть підтримуватися через посередницькі кредити.

Ще одним великим інвестором являється Європейський фонд стратегічних інвестицій (ЕФСІ), який забезпечує вкладення в наукові дослідження та інновації, а також підтримує малий і середній бізнес. В рамках «InnovFin – EU Finance for Innovators» проводять фінансування проектів з високим рівнем ризику за умови наявності в циркулярному проекті технологічних інновацій.

Крім цього, всі програми ЄС доповнюються інвестуванням на національному рівні за допомогою різних інструментів, пропонованих національними, регіональними та/або місцевими агентствами

розвитку (наприклад, Tekes в Фінляндії, Invitalia в Італії, Нідерландське агентство підприємництва, Innovate UK і т. ін.).

Фінляндія активно спрямовує кошти в циркулярну економіку, хоча окремого фонду за цим напрямком немає. У програмах, реалізованих в останні роки, таких як BioNets і CleanWeb, близько половини заявлених проєктів стосувалися теми циркулярної економіки.

Центр розвитку технологій «ТЕКЕС» (Teknologian Keskus), що діє при Міністерстві промисловості і торгівлі, за з 2013 по 2017 роки виділив понад 200 млн євро на фінансування інноваційних проєктів, пов'язаних з циркулярною економікою. Як правило,

Центр виділяє до 40 % коштів, решта вкладає сама організація, яка подає проєкт. При цьому перевага надається проєктам, в яких задіяні різні дослідницькі центри і лабораторії, що дозволяє стимулювати міждисциплінарність досліджень. Бюджет Центру розподіляється приблизно порівну на фінансування проєктів за принципом найбільшої комерційної ефективності, і на національні технологічні програми, які є, по суті, пріоритетними напрямками національної економіки.

Свої пріоритети «ТЕКЕС» переглядає і коригує кожні три роки з урахуванням новітніх світових тенденцій за участю представників промисловості, дослідних інститутів, університетів і міністерств, а також іноземних консультантів.

Іншою важливою ланкою фінансування циркулярних проєктів виступає національний інноваційний фонд «SITRA», який підпорядковується безпосередньо фінському парламенту та головним завданням якого є сприяння переходу до вуглецево-нейтральної економіки, при якій зростання добробуту країни і її громадян відділений і не залежить від споживання природних ресурсів, а ресурси, в свою чергу, видобуваються і використовуються з максимальною раціональністю.

З молодими циркулярними компаніями «SITRA» працює як звичайний венчурний фонд – вкладає в них кошти в обмін на певний відсоток їх акцій. Крім цього Фонд часто «страхує» нову розробку ще до утворення компанії на так званій передпосівній стадії, коли фахівці роблять аналіз ринкового потенціалу продукту, залучають експертів з промисловості, допомагають знайти оптимальні шляхи виходу на ринок. «SITRA» фінансує розробку бізнес-плану, представляє його приватним інвесторам, які «підхоплять» молоду компанію, коли вона доведе свою життєздатність, або навіть розділять з державою ризику на ранній стадії. Зазвичай Фонд входить в компанію на 3-5 років і продає свої акції відразу, як тільки інші інвестори виявлять готовність в неї вкластися.

Адаптація України до СЕАР

Важливими програмними документами у сфері кліматичної політики в Україні є Національна стратегія управління відходами до 2030 року та Національний план управління відходами до 2030 року, Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року, Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року та план її

реалізації, Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. Національна стратегія управління відходами¹⁸, схвалена у 2017 році, є документом, який розпочинає реформу управління відходами з метою апроксимації директив ЄС у сфері управління відходами та передбачає ряд заходів, починаючи з підготовки та прийняття відповідного законодавства, введенням систем розширеної відповідальності виробника щодо певного виду відходів, розробленням технічних регламентів з питань поводження з відходами та закінчуючи розробленням регіональних планів управління відходами та будівництвом потужностей з оброблення відходів.

Національний план управління відходами до 2030 року¹⁹, схвалений у 2019 році, є детальною «дорожньою картою» виконання Національної стратегії, яка спрямована на побудову в Україні системи управління відходами на основі стандартів ЄС та економіки замкненого циклу. Даний документ містить пакет завдань щодо кожного виду відходів – від прийняття необхідної правової бази до конкретних заходів зі збирання, переробки та утилізації. Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року²⁰, схвалена у 2019 році, є оновленим документом, що має на меті не лише сприяти подоланню наслідків екологічних проблем, а й усунути причини їх виникнення. Дана стратегія та система заходів, що закладена в основу її створення, успішно діє в країнах ЄС та є доктриною формування нової екологічної політики з вектором на ресурсоефективну, циклічну та низьковуглецеву економіку

Організаційні рішення:

1. Забезпечити організацію роботи місії ЄС в Україні з питань циркулярної економіки з метою:

- покращення кооперації у питаннях циркулярної економіки;
- досягнення кращого розуміння екологічних викликів, з якими стикається Україна;
- сприяння створенню бізнес партнерства між європейськими та українськими підприємцями.

2. Забезпечити приєднання до Глобального альянсу з циркулярної економіки (GAERCE) з метою міжнародної координації у питаннях наближення функціонування економіки України до принципів циркулярності., Призначити відповідальним виконавцем Міністерство екології й представником – міністра екології.

3. Забезпечити підтримку переходу бізнесу на циркулярні моделі роботи, шляхом взаємодії з міжнародними ініціативами, такими як SWITCH to Green.

Законодавчі рішення

1. Екологічне маркування та посилення обізнаності споживачів.
2. Передбачити зміни в Угоді про асоціацію, що мають відповідати цілям СЕАР із можливістю внесення нового розділу “Energy and Raw Materials”.
3. Циркулярність у окремих секторах економіки: виробничі процеси та ланцюжки створення вартості.
4. Скорочення кількості відходів.